

Warsaw, using predicament of the UNR Directory, the moral pressure of Ukrainian diplomats and came to the decision of Polish-Ukrainian relations from a position of strength. The naive faith of the Ukrainian leadership in the sincerity of Polish politicians regarding their consent to the independence of UNR provided the possibility of entering the diplomatic mission of the Directory agents of the Polish intelligence service.

Keywords: diplomatic mission, negotiations, foreign policy, memorandum.

УДК 327.94(477.83/.86)

Галицька–Дідух Т. В.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, Інститут історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ), tamara-halytska@i.ua

СХІДНОГАЛИЦЬКА ПРОБЛЕМА ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ (ВЕРЕСЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1920 Р.)

Досліджується місце східногалицького питання у зовнішньополітичних стратегіях радянської Росії, Польщі та держав Антанти, а також дипломатична діяльність західноукраїнського уряду у вирішенні питання міжнародного визнання ЗУНР (вересень – грудень 1920 р.). Проаналізовано зовнішньополітичну концепцію уряду РСФРР щодо Східної Галичини, яка ґрунтувалася на ідеї поширення комуністичної революції на Захід через територію цього краю. Про це свідчила вимога самостійності Східної Галичини, з якою виступила радянська делегація на Ризькій мирній конференції. Однак зі зміною воєнно-політичної ситуації восени 1920 р. більшовицьке керівництво Росії погодилося не порушувати на переговорах у Ризі питання державно-правового статусу Східної Галичини.

Висвітлено позицію уряду Польщі, який домогся підміни у ході радянсько-польських переговорів східногалицького питання проблемою встановлення східного кордону Польщі, а уряди західних держав переконував у правомірності включення Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої.

Проаналізовано зовнішньополітичну діяльність уряду ЗУНР, спрямовану на актуалізацію східногалицької проблеми на міжнародній арені, щоб забезпечити визнання незалежності Східної Галичини.

Ключові слова: геополітичний інтерес, зовнішньополітична стратегія, ЗУНР, східногалицьке питання, дипломатична місія, міжнародне становище.

В сучасній умовах, коли великодержавні амбіції Росії спрямовані на відродження новітньої Російської імперії, відбувається процес переосмислення історичного досвіду українського народу, особливо в контексті зовнішньополітичної активності України. Актуальність теми впливає з того, що у вересні – грудні 1920 р. східногалицьке питання належало до одного з найбільш суперечливих об'єктів міжнародної політики, відображаючи протиріччя у європейському політичному середовищі за економічні й політичні впливи в цьому регіоні. Власне зовнішньополітичну діяльність ЗУНР або окремі її аспекти досліджують М. Литвин та К. Науменко, Б. Тищик та О. Вівчаренко, С. Макачук, Д. Стівбуха, М. Гетьманчук, О. Павлюк, Н. Городня, М. Генік, І. Дацків, Т. Осташко, О. Доценко, І. Чуйко [1]. Зовнішньополітична діяльність уряду ЗУНР у 1918–1923 р. відображена також у праці О. Карпенка [46]. Незважаючи на значну кількість істориків, які вивчають історію ЗУНР, досліджуване в статті питання ще не було предметом спеціальної праці.

Метою статті є вивчення місця східногалицького питання в політиці радянської Росії, Польщі та країн Антанти, а також аналіз зовнішньополітичної діяльності західноукраїнського уряду у вирішенні питання міжнародного визнання ЗУНР (вересень – грудень 1920 р.).

На початок осені 1920 р. зусилля західноукраїнського політичного проводу спрямовувалися на виконання двох головних завдань: визнання Антантою вирішення східногалицької проблеми на засадах визнання права

нації на державне самовизначення; перешкоджання уряду Польщі домогтися інкорпорації українських земель у склад Другої Речі Посполитої. Причиною самостійного зовнішньополітичного курсу уряду ЗУНР, спрямованого на міжнародне визнання незалежності Східної Галичини як основи майбутньої соборної України, стало загострення відносин між західноукраїнським і наддніпрянським політичними провадами внаслідок укладення Варшавського договору, за умовами якого уряд УНР зрікся Східної Галичини на користь Польщі. Восени 1920 р. протиріччя між українськими політичними центрами загострилися. У вересні 1920 р. у Відні був створений організаційний комітет для скликання Всеукраїнського Національного Конгресу, який повинен був вирішити питання державного будівництва України. Однак уряд ЗУНР вважав, що «участь Галичан в сім конгресі не є на часі... не лише небезпечна, але і шкідлива...», оскільки «галицькі політичні представники установлять нову українську державну репрезентацію, хоч визнають свою окрему державу свій окремий Уряд» [21, арк. 14–15].

Намагаючись протидіяти спробам польської влади домогтися інкорпорації Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої, східногалицький політичний провід вдавався до дипломатичних заходів. В інформаційному листі уповноваженого у закордонних справах С. Витвицького представникам уряду в іноземних країнах від 1 вересня 1920 р. наводилися причини визнання державної самостійності Східної Галичини: противага її більшовицькій Росії; перешкода російсько-німецькому союзу; польський окупаційний режим у Східній Галичині; право нації на самовизначення [45, с. 130–133]. При цьому уряд ЗУНР, усвідомлюючи, що «Англія бажає самостійної Східної Галичини, але «нікому не схочеться для нашої оборони слати свої війська проти Польщі» [45, с. 176]. За повідомленням польського дипломата в Лондоні англійський уряд надав підтримувати контакти з Є. Петрушевичем, однак серйозних кроків у східногалицькому питанні не здійснював, обмежуючись прийняттям меморандумів та розмовами з представниками ЗУНР [53, с. 243]. Своєю чергою, «Франція задовольняє всі польські бажання; вона союзниця і протекторка Польщі» [45, с. 185].

У вересні 1920 р. представник ЗУНР у Празі С. Смаль-Стоцький вів переговори з Є. Бенешем, переконуючи його в доцільності існування самостійної Галичини як члена «малої Антанти» [46, с. 484].

Оскільки державно-правовий статус Східної Галичини залишався восени 1920 р. нерозв'язаною міжнародною проблемою, західноукраїнський політичний провід намагався не допустити до його актуалізації на Ризькій конференції. З цією метою до Риги була скерована делегація від ЗУНР у складі К. Левицького, О. Назарука, Є. Брайтера і Л. Мишуги.

11 вересня 1920 р. делегація отримала від Є. Петрушевича таємну інструкцію, за якою її обов'язком «є недопустити до того, щоб Галичина /т.зв. східна/ не була, силою мирового трактату між Польщею і Росією–Україною, признана в цілості або в часті Польщі» [45, с. 161].

21 вересня 1920 р., прибувши до Риги, галицька місія опублікувала ноту «До президії Мирової конференції в Ризі». У ноті повідомлялося про створення на терені

Східної Галичини 19 жовтня 1918 р. самостійної української держави, яку, виходячи з імперіалістичних цілей, Польща окупувала в ході воєнних дій. Далі спростовувалися навмисне поширені польською адміністрацією чутки про прагнення східногалицького населення до злуки з Польщею. Галицькі делегати перелічували фактори, які, на їх думку, засвідчували право українського народу у Східній Галичині на самовизначення, а саме: 1) етнографічний, статистичний та історичний; 2) існування державності після розпаду Австро-Угорщини; 3) збройна боротьба західноукраїнського народу проти агресії Польщі за самостійне існування; 4) відсутність у польського уряду прав на Східну Галичину, тимчасовий характер його уповноважень на окупацію [7, арк. 128].

На підставі цих аргументів галицька делегація наполягала на визнанні ЗУНР, бо «всяке інше вирішення державної долі Східної Галичини проти вже виявленої волі населення було б яскравим потоптанням загальнопризаного права самовизначення» [7, арк. 129].

У ноті східногалицької делегації на адресу Ризької конференції від 28 вересня зазначалося: «Мирові переговори, які тут розпочалися мають означити границі між Польщею, Росією й Україною. Однак цієї цілі не дасться досягнути без розв'язання питання про державно-правну будучність Східної Галичини». Оскільки найбільше зацікавлення у вирішенні цього питання мало населення Східної Галичини, яке домогалося самостійності східногалицької держави, то представники ЗУНР вимагали «щоби без нас не порішувано судьбу Східної Галичини» [36].

Поява галицької місії в Ризі викликала занепокоєння польської делегації. Польське прес-бюро виступило з заявою: «З нагоди повідомлення ризьких часописів, що до Риги прибула делегація України з Костем Левицьким і комуністом Брайтером на чолі, бюро преси Польської мирної делегації повідомляє, що ці особи нікого не репрезентують». Пояснювалося це тим, що «існує дві України: Петлюри і Павленка й радянська Україна Раковського», а «третя Україна германофіла Петрушевича, який розсварився з Петлюрою і прислав до Риги делегацію Левицького, є звичайною вигадкою» [7, арк. 128–129; 18, арк. 2]. Ця заява промовисто ілюструвала позицію Польщі на ризьких мирних переговорах: усунути з порядку денного конференції східногалицьку проблему й не допустити до офіційної участі в її роботі галицьких представників.

У цей час галицькі делегати на підставі інструкції Є. Петрушевича делегатам ЗУНР «увійти у контакт з російсько-українською [делегацією] та приєднати її до ідеї повного визволення Галичини з-під польського панування» [52, с. 114], розпочали переговори. Це було викликано, з одного боку, тим, що делегація УНР на Ризькій конференції шукала підтримку у Польщі, а, з іншого боку, заяви радянського керівництва про визнання права націй на державне самовизначення викликали в урядових колах ЗУНР надію на підтримку з його боку на Ризькій конференції прагнень східногалицького населення до незалежного існування. Обґрунтовуючи цю ідею, К. Левицький зауважував: «Польща завше загрозувала нам у нашій життєвій естиві: винищенням українського народу, злосливим підриванням економічних основ життя українських народних мас та загрозою всякого культурного і політичного розвою українського

народу. Росія ніколи не загрозувала нам у такій мірі» [48, с. 175].

27 вересня на зустрічі галицьких парламентарів з представником радянської України Д. Мануїльським останній заявив, що «ми розходимось принципово, але тактично можна йти разом» [42, с. 87]. Радянські делегати намагалися використати галицьких послів для компрометації делегації УНР. Зокрема Д. Мануїльський пропонував галицьким делегатам опублікувати ноту, спрямовану проти С.Петлюри і проти Варшавської угоди [42, с. 57]. Але, за свідченням О. Назарука, західноукраїнські делегати «рішуче відмовили» [42, с. 57].

На зустрічах східногалицьких делегатів з радянськими представниками була досягнута угода про створення єдиного галицького представництва ГСРР і ЗУНР. Таку пропозицію А. Іоффе висловив ще 22 вересня 1920 р.: «Я вважаю, що потрібно спробувати перетягти цих панів на нашу сторону і з наших галичан спільно з цими створити нібито Галицьке представництво» [29, л. 2–3]. Уряд РСФРР бодував свій розрахунок на тому, що Східна Галичина, інтереси якої на загальноєвропейських форумах представляв уряд ЗУНР, була об'єктом міжнародної політики, тому вимога спільним галицьким представництвом самостійності цього краю набувала б законних підстав. При цьому під самостійністю Східної Галичини більшовицьке керівництво розуміло міжнародне визнання ГСРР. Але цей проект так і не був реалізований. Вирішальну роль тут відіграло те, що ГСРР проіснувала лише до 21 вересня 1920 р., коли наступ польських військ змусив Галревком та його місцеві органи разом із Червоною армією відступити до р. Збруч. Тобто делегати від ГСРР представляли державу, уряд якої не мав фактичної влади в краю.

З іншого боку, радянська сторона упереджено ставилася до зунрівських делегатів як до представників буржуазної держави, як вияв сторонньої інтриги. Так у телеграмі до А. Іоффе Г. Чичерін зазначав, що «поява його [Є. Петрушевича. – Т. Г.–Д.] представників у Ризі напевно не пройшла без участі англійців. Ця делегація повинна виступати проти Польщі, хоча не має ніяких прав вважати себе виразниками галицького народу» [31, л. 11]. Повноправним репрезентантом західноукраїнського населення радянське керівництво намагалося представити Галревком.

Не відповідало інтересам радянської Росії й надмірне усамостійнення галицької делегації. Так, доповідаючи ЦК КПУ, Д. Мануїльський зазначав, що заяви західноукраїнських делегатів пройняті вимогою референдуму і створення самостійної Галицької держави, що не є в інтересах уряду УСРР [22, арк. 55]. Загалом контакти радянських делегатів з представниками ЗУНР були винятково дипломатичним маневром, щоб спонукати Варшаву до поступок. Це відверто визнав А. Іоффе у приватній розмові з головою польської делегації Я. Домбським [4, арк. 119].

Створивши Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку, уряд РСФРР планував за допомогою її делегатів поставити на порядок денний засідань радянсько-польської мирної конференції питання Східної Галичини. 30 серпня 1920 р. НКЗС РСФРР телеграфував до Харкова про відрадження на мирну конференцію делегатів від ГСРР [2, арк. 52]. У Москві затверджувались і кандидатури галицьких послів.

6 вересня 1920 р. Політбюро ЦК Комуністичної партії Галичини [КПГ], а 15 вересня Галревком призначили члена Політбюро ЦК КПГ, заступника голови Галревкому Михайла Барана представником ГСРР на Ризькій мирній конференції, його заступником було обрано Н. Хомина [55, с. 38]. Радянський уряд Галичини ставив перед своїми делегатами завдання «добитися визнання незалежності від панської Польщі Галицької Соціалістичної Радянської Республіки..., добиватися, щоб вороже військо польської шляхти увільнило всю територію Східної Галичини» [55, с. 38]. Таким чином, за допомогою представників від ГСРР радянський уряд Росії планував, при можливості, домогтися визнання ще однієї «незалежної» радянської республіки.

Уряд РСФРР використовував західноукраїнські делегації, як ЗУНР, так і ГСРР, для тиску на польську сторону задля якнайшвидшого підписання миру. Однак в умовах, коли польська делегація категорично вимагала зняти з обговорення проблему Східної Галичини, а ГСРР наприкінці вересня 1920 р. перестала існувати, уряд РСФРР не поставив на порядок денний Ризької конференції питання про офіційну участь у її роботі представників Галревкому. Так 22 вересня 1920 р. під час телефонної розмови А. Іоффе з наркомом закордонних справ РСФРР Г. Чичеріним було визнано за доцільне не реєструвати делегацію від ГСРР і «чекати зручного моменту для їх виступу» [30, л. 9].

Маніпулювання «галицькою картою» урядами Польщі і Росії викликало необхідність об'єднати сили делегацій УНР і ЗУНР задля спільного виступу на Ризькій конференції. 3 жовтня 1920 р. посол УНР у Латвії В. Кедровський на зустрічі з делегатом ЗУНР О. Назаруком запропонував від імені обох делегацій надіслати спільну заяву в Лігу Націй про зневажання права України на національне самовизначення. «Нам потрібна єдність національного фронту» [42, с. 110], – заявив В. Кедровський. Однак політичні амбіції українських політиків переважили необхідність єдиної зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на захист національної державності України. У листі до представника УНР у Берліні Є. Левицького від 16 вересня 1920 р. С. Витвицький зазначав, що «галичани не годяться на петлюрівський союз із поляками, які Східну Галичину вважають своєю провінцією» [46, с. 487]. Категорично проти контактів обох делегацій виступали їх голови – К. Левицький і С. Шелухін [42, с. 129].

Плани польського керівництва полягали у підміні на Ризькій конференції східногалицького питання проблемою встановлення східних кордонів Польщі. На засіданні Ради оборони Польщі 11 вересня 1920 р. було окреслено лінію кордону, яку польські делегати повинні були відстоювати в Ризі: на півдні по р. Збруч і далі на північ по кордону Східної Галичини, потім до р. Свіча, північніше Рівного, Лунінця, Барановичів [44, с. 386; 17, арк. 201]. Рада оборони також одностайно ухвалила, що у випадку відмови радянської сторони від запропонованої лінії кордону, польська делегація повернеться до Варшави [17, арк. 201]. Згідно з урядовою інструкцією, польським делегатам доручалося визнати повноваження представників УСРР тільки за умови «згоди другої сторони на найважливішу для Польщі вимогу, тобто на визначення кордону, сформульованого в пункті шостому». Тобто польське керівництво узалежнювало визнання Української СРР від згоди радянської сторони на

кордон, за яким Східна Галичина входила у склад Другої Речі Посполитої. Усвідомлюючи, що остаточно питання східного кордону Другої Речі Посполитої вирішуватимуть уряди західних країн, польське керівництво розглядало Ризьку конференцію як пролог до рішення Антанти [57, с. 78].

Задля створення сприятливих умов для польської делегації на Ризькій конференції, 19–20 вересня 1920 р. польська армія із залишками української в її складі перейшла в контрнаступ на всій лінії фронту. До кінця вересня польські війська вийшли на лінію Старокопчанів, Слаута, Горинь. Зарубіжна преса з цього приводу писала, що на мирних переговорах радянська делегація буде «домогатися приєднання Галичини. Навпаки поляки не хочуть розглядати українське питання в Ризі. Тому нова офензива поляків в Галичині має метою викинути звідти більшовиків» [17, арк. 204].

В умовах воєнних дій на радянсько–польському фронті 24 вересня 1920 р. на першому засіданні головної комісії мирної конференції був прийнятий радянський проект прелімінарного мирного договору, в якому зазначалося: «З огляду на те, що національне самовизначення в Східній Галичині ще не вилилося в остаточні державні форми (не враховувалися ні ГСРР, ні ЗУНР – Т. Г.–Д.), обидві договірні сторони, визнаючи у принципі незалежність Східної Галичини, погоджуються з тим, що остаточно вирішення її долі має бути встановлене шляхом опитування всього місцевого населення на основі загального, прямого, рівного й таємного голосування» [44, с. 403].

В основу вирішення східногалицького питання радянське керівництво Росії поставило визнання незалежності Східної Галичини договірними сторонами, а також право східногалицького населення на державне самовизначення. Це відображало прагнення уряду РСФРР виступати на міжнародній арені захисником європейських народів, що виборювали своє право на національне самовизначення. У телеграмі В. Леніна голові радянської делегації А. Іоффе зазначалося: «У той час, коли західні уряди демагогічно заявляють про підтримку боротьби народів за самовизначення, нічого не зробивши для цього, ми з такою вимогою виступили офіційно» [33, л. 14].

До проекту прелімінарного миру радянська делегація також запропонувала «Тимчасові умови в питанні Східної Галичини на час прелімінарного миру включно до вирішення її державно–правових відносин», за яким уряд Польщі через місяць після підписання прелімінарного миру зобов'язувався: відновити всі права, які мали громадяни Східної Галичини до її окупації польською армією (без різниці національності і релігії); виконувати взяті на себе за статтею 92 Сен–Жерменського договору зобов'язання; звільнити з тюрем усіх політичних в'язнів і припинити нові репресії; оголосити амністію для всіх арештованих за політичними мотивами, за злочини проти польської влади в період окупації і радянсько–польської війни; повернути роботу всім державним службовцям, які працювали на 1 січня 1918 р. або в період існування ЗУНР; виплатити їм заробітну плату за час вимушеного безробіття; виплатити пенсії вдовам і сиротам; відкрити всі українські і єврейські школи та інші навчальні заклади, які існували до встановлення у Східній Галичині польської влади; відкрити український університет і не обмежувати прийом у вищі навчальні заклади, виходячи з національних мотивів, віросповідання або попередньої

військової служби вступників; відкрити всі культосвітні, економічні та політичні установи й товариства, що існували до встановлення польської влади; дозволити діяльність старих або новостворених українських, польських і єврейських видавництв; визнати українську мову рівноправною з польською в усіх державних, громадських і автономних установах тощо [47, с. 51–52].

Якбачимо, «Тимчасові умови» окреслювали становище східногалицького населення у польській державі в період до проведення плебісциту і передбачали надання йому широких громадянських, культурно-релігійних прав, а також гарантували захист від переслідування польською адміністрацією за діяльність у період існування ЗУНР.

Польські політики за умов успішного наступу польської армії (лінія фронту на території Західної України досягла Рівного, Кременця) кваліфікували радянський проект, а особливо «Тимчасові умови», як неприйнятні [58, с. 88; 30, л. 65]. Я. Домбський заявив: «Справа Східної Галичини повинна зникнути з дискусії» [8, арк. 120]. Саме від вирішення цього питання польська сторона узяла саму можливість продовження переговорів [8, арк. 119; 30, л. 65; 6, арк. 98].

До поступливості польську делегацію схиляла позиція радянської сторони. Так, 29 вересня 1920 р. під час зустрічі голів делегацій Я. Домбського та А. Іоффе останній заявив, що радянська делегація «не налаштована ультимативно і готова йти на великі поступки в інтересах найшвидшого підписання попереднього миру» [58, с. 90].

Польська сторона запропонувала східний кордон: з півдня на північ по лінії Збруч – Рівне – Сарни – Вілейськ – Десна до р. Західна Двіна [58, с. 100]. Від цієї лінії, яка залишала в польських кордонах східногалицькі землі, запевнив Я. Домбський, польська делегація не відступить [58, с. 100].

Принциповим для уряду радянської Росії на Ризькій конференції було визнання УСРР суб'єктом міжнародного права. Для реалізації цих планів уряд РСФРР був готовий поступитися своїми інтересами у Східній Галичині. В інтерв'ю зарубіжній пресі Г. Чичерін заявляв: «Східна Галичина не є для Росії особливим інтересом, але вона є предметом розбіжних думок між Англією і Францією, бо Англія не хоче дати Львова Польщі, а Польща, попирана Францією, мабуть французькими нафтовими інтересами, обстоює, аби дістати Східну Галичину» [35].

Тому 4 жовтня 1920 р. Політбюро ЦК РКП(б) прийняло постанову – погодитися на запропоновану польською делегацією лінію кордону й доручити А. Іоффе найближчими днями підписати з Польщею прелімінарний мирний договір [50, с. 145]. При цьому на другому засіданні Головної комісії голова радянської делегації А. Іоффе зазначив: «Небажання польської делегації включити до порядку денного питання про Східну Галичину береться до уваги... Залишаючи це питання осторонь, російсько-українська мирна делегація, проте, не може не звернути увагу польської делегації на те, що питання про незалежність Східної Галичини є волею всього галицького населення» [53, с. 253; 37]. Таким чином, східногалицька проблема не стала предметом обговорення на конференції в Ризі відповідало цілям делегації ЗУНР. Аналізуючи східногалицьке питання в процесі радянсько-польських переговорів, делегація ЗУНР, заявляла: «Коли ж в тоці нарад конференції Делегація Світових Росії і України, визнавши державну незалежність Східної

Галичини, піддалася напором польської Делегації та згодилася прийняти в прелімінарним мировим договорі таку демаркаційну границю, що Галичина припадає на захід від неї, то вважаємо нашим обов'язком, як заступники легальної влади Східної Галичини, заложити отсим найбільш рішучий протест проти всякого, хоча би тимчасового розпоряджування землею Східної Галичини» [38]. 7 жовтня 1920 р. галицька делегація опрацювала ноту-протест «До мирової конференції в Ризі», в якій кваліфікувала Ризьку конференцію як форум, що не компетентний вирішувати проблему державно-правового статусу Східної Галичини. «Самовільне вирішування про державну територію Східної Галичини мировим договором між Польщею та Росією, – підкреслювалось у цій ноті, – прямо порушує волю народу Східної Галичини» [42, с. 147]. У заключній частині ноти висловлювалася надія на швидке розв'язання проблеми міжнародно-правового статусу Східної Галичини: «Державна справа Східної Галичини не вирішена та вона жеде остаточного вирішення на світовій мировій конференції, згідно з волею населення цієї території» [38]. 8 жовтня 1920 р. делегація ЗУНР залишила Ригу [18, арк. 58; 36].

12 жовтня 1920 р. відбулося підписання договору про перемир'я і прелімінарні умови миру між РСФРР і УСРР, з одного боку, і Польщею – з іншого. За статтею I Східна Галичина, Холмщина, Полісся з Підляшсям і Західна Волинь залишалися на захід від лінії кордону [44, с. 429; 43, с. 247]. Ця лінія майже співпадала з тією, на яку погодився уряд УНР восени 1919 р. і у квітні 1920 р. Кордон також фактично збігався з лінією фронту, якої сягнули польські війська на час перемир'я.

Перша стаття прелімінарного договору містила принципове положення: «Обидві договірні сторони, згідно принципу самовизначення народів, визнають незалежність України і Білорусії» [43, с. 246]. Положення про незалежність Східної Галичини, первісно включене до радянського проекту прелімінарного миру, було упущене. Росія й Україна, за прелімінарним миром, відмовлялися «від всяких прав і претензій на землі, розташовані на захід від цього кордону» [43, с. 247], таким чином радянське керівництво погоджувалося не вимагати об'єднання всіх українських земель у склад УСРР.

За статтею IV договірні сторони зобов'язувалися включити в мирний договір постанови, які б гарантували всі права, що забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів [43, с. 248]. Тобто українське населення в Польщі отримувало обмежену культурно-релігійну автономію.

Польський уряд і політичні партії загал позитивно оцінили договір про перемир'я і прелімінарні умови миру, оскільки він «дав більше території, ніж пропонував Петлюра» [5, арк. 15], а також був «корисніший за лінію Керзона» [60, с. 139; 61, с. 65]. Польський уряд усвідомлював, що «більше землі Польщі не дасть Антанта» [24, арк. 49], однак усвідомлював, що накреслену прелімінарним миром у Ризі лінію кордону, не можна вважати остаточно встановленою до згоди на неї західних урядів. Це змусило В. Вітоса визнати, що «справа Східної Галичини зістається під знаком питання» [9, арк. 46].

Побоювання польського уряду щодо негативного ставлення в Європі до умов прелімінарного миру були небезпідставними. Так французький уряд заявив, що Ризька конференція не є компетентним форумом для

врегулювання проблеми Східної Галичини [13, арк. 25зв; 7, арк. 149]. Французьке Міністерство закордонних справ у зв'язку з підписанням прелімінарного миру запевнило представників ЗУНР, що Польща за жодних умов не може одержати Східну Галичину, яка за етнічним складом і географічним положенням належить до Сходу Європи і питання державної приналежності якої може бути остаточно розв'язане тільки разом із цілим комплексом східноєвропейської проблеми [54, с. 124; 33, л. 18].

Підписання прелімінарного миру викликало невдоволення і в Німеччині, інтересам якої не відповідало зміцнення Другої Речі Посполитої. Оберндорф у жовтні 1920 р. писав, що «закінчення війни між Польщею і радянськими республіками матиме вплив на плебісцит у Верхній Сілезії, а це негативно позначиться на Німеччині» [59, с. 185]. Українське посольство у Берліні в доповіді Міністерству закордонних справ УНР зазначало, що «мир у Ризі тут вважають нетривким» [11, арк. 72; 7, арк. 149].

За свідченням голови польської делегації Я. Домбського, «ніхто в Європі не сприймав переговорів [радянсько-польських. – Т. Г.–Д.] серйозно» [58, с. 121]. Основним аргументом на користь такого ставлення європейських держав до Ризької конференції було переконання «про тимчасовий характер більшовицького уряду» [6, арк. 105].

Уряд США, зазначала 21 жовтня 1920 р. газета «Chicago Tribune», не визнавав «підписаних у Ризі поляками та більшовиками зобов'язань» [19, арк. 13].

Політичне керівництво РСФРР назагал розцінювало досягнуті в Ризі домовленості як перемогу радянської зовнішньої політики, хоча окреслена в умовах прелімінарного миру лінія кордону, в радянській Росії була сприйнята неоднозначно. На засіданні 2-ї Надзвичайної сесії ВУЦВК з питання ратифікації прелімінарного договору Г. Чичерін зауважив, що «на Україні ми втратили половину, однак Польща обіцяє не втручатись у внутрішні справи України і Білорусії». «Ми цим компромісом купуємо мир» [34, л. 14], – підсумував нарком закордонних справ РСФРР.

Як і західні уряди, радянське керівництво Росії вважало встановлені кордони тимчасовими, своєю чергою, через надії на розгортання комуністичної революції в Європі. Східну Галичину воно розглядало в контексті комуністичного руху Польщі. Безпосереднім наслідком договору про перемир'я і прелімінарні умови миру було рішення Виконавчого комітету Комінтерну в грудні 1920 р. про підпорядкування КПСГ, яка раніше входила в КП(б)У, керівництву Комуністичної партії Польщі. Ця думка була підтримана й більшістю Раднаркому УСРР. Після підписання попереднього миру Д. Мануїльський на зустрічі з О. Назаруком переконував: «З Галичини зробимо питання Ельзасу і Лотарінгії» [42, с. 141]. Саме на підставі цих та інших подібних заяв Г. Микитей написав представникові ЗУНР у США Л. Цегельському: «Совітська Росія і Радянська Україна стоять і далі на становищі державної самостійності Східної Галичини» [52, с. 111].

Укладення прелімінарного миру від 12 жовтня 1920 р. викликало протест у політичному середовищі ЗУНР. У відозві до українського народу уряд ЗУНР заявив, що Ризька конференція «не мала права вирішувати нашої державної справи, бо Галичина належить своему народові і тільки той буде правити Галичиною, на кого згодиться

наш народ... і кому світова конференція на цій основі її відступить» [39]. Так у заяві Народного Комітету Української народно-трудової партії вказувалося, що як умови укладеного Симоном Петлюрою Варшавського договору, так і положення прелімінарного миру в Ризі в частині, де вони окреслюють державно-правовий статус Східної Галичини, не можуть зобов'язувати галицьких українців, які їх ніколи не визнають, ніколи не погодяться на штучний поділ етнічних українських земель державним кордоном, натомість завжди будуть прагнути до створення незалежної соборної української держави» [41].

Уряд ЗУНР прагнув використати заяву радянської делегації в Ризькій конференції щодо визнання самостійності Східної Галичини як додаткове підтвердження права галицького населення на державне самовизначення. Так, А. Петрушевич у листі до С. Томашівського з приводу прелімінарного миру зазначав, що «ситуація заплутана, інтересна і корисна» [23, арк. 187]. У публікації «Українського Прапора» від 21 жовтня 1920 р. зазначалося: «Жадне правительство Росії чи більшовицьке, чи чорносотенне не погодиться трівало з думкою, щоб Галичина могла належати до Польщі. Воно могло би погодиться з ідеєю і створити з Галичини свого рода Швейцарію» [38].

Головним завданням дипломатії ЗУНР залишалось переконати світову громадськість у життєздатності самостійної галицької держави, а також її значущості для антибільшовицьких акцій на Сході. Восени 1920 р. С. Томашівський інформував про східногалицьке питання секретаря закордонних справ при англійському прем'єр-міністрі Філіпа Керра. Він наполягав, аби Франція порушила проблему Східної Галичини на найближчій сесії Найвищої Ради [25, арк. 17]. У жовтні 1920 р. уповноважений уряду ЗУНР у закордонних справах С. Витвицький надіслав до Л. Цегельського інструкцію, в якій закликав «вживати заходи, аби уряд Сполучених Штатів Америки підтримав вимоги галицьких українців [51, с. 102].

Однак основні надії уряд ЗУНР покладав на Англію. У ноті Є. Петрушевича до уряду Великобританії вказувалося на необхідність визнати самостійність Західно-Української Народної Республіки. Це, зазначав Є. Петрушевич, дозволить консолідувати економічні, політичні й соціальні відносини Великої України і таким чином допоможе створити політичну силу, єдино спроможну забезпечити політичну рівновагу на Сході Європи [14, арк. 15].

24 жовтня 1920 р. східногалицький уряд надіслав листа міністрові закордонних справ Чехословаччини Є. Бенету, в якому просив порушити клопотання перед Антантою про відновлення самостійності ЗУНР [12, арк. 5]. Таким чином, східногалицький уряд здійснював на міжнародній арені заходи, аби утвердити розуміння Галичини як центру відродження української державності. У цей період набула популярності концепція «Швейцарії Сходу», згідно з якою нейтральна Східна Галичина мала відігравати у Східній Європі роль П'ємонту [49, с. 99]. Аби домогтися підтримки західних держав уряд ЗУНР використовував обіцянки в економічній галузі. Так заступник уповноваженого в закордонних справах ЗУНР Л. Мишуга в листі Л. Цегельському зауважував: «Коли Америка хоче захопити в свої руки всю нафту в Європі, –

то може в першій мірі числити на галицьку нафту, участь в відбудові краю і т.д.» [51, с. 102].

Тим часом договір про перемир'я і прелімінарні умови миру був ратифікований ВЦВК 23 жовтня і ВУЦВК – 21 жовтня [20, арк. 45], сеймом Польщі – 22 жовтня 1920 р. [26, к. 56]. Обмін ратифікаційними грамотами відбувся 2 листопада 1920 р. в м. Ліваві.

Після ратифікації договору Ризька мирна конференція продовжила свою роботу. Радянська делегація прибула до Риги 2 листопада, польська – 12 листопада. Основна робота на цьому етапі зосередилась у комісіях. Є. Квірінг, зокрема, повідомляв у Харків: «Роботи зводяться до деталізації кордонів по більш точній карті, розробки прикордонним комісіям і діяльним виправленням конкретних позицій...» [3, арк. 1]. Прагнення як радянської, так і польської делегацій вибороти якнайбільше вигідних для себе умов зумовлювало затягування переговорів. Польські делегати вимагали уточнення державних кордонів на свою користь, щоб до складу Польщі відійшли «землі економічно і культурно зв'язані з Польщею» [27, к. 27].

17 листопада 1920 р. вже на першому після перерви засіданні Ризької конференції делегати Польщі зачитували інсценізовані листи польського населення з вимогами приєднання до Польщі західноукраїнських населених пунктів [28, к. 61–63]. Виступаючи на засіданні конференції, голова польської делегації Я. Домбський заявив: «Польща, встановивши мирною угодою свій східний кордон, готова завжди захищати свої права» [30, л. 117].

Уряд Польщі намагався також використати делегатів УНР для посилення своєї позиції щодо інкорпорації східногалицьких земель до складу Другої Речі Посполитої, вимагаючи від представників УНР «переконувати уряди чужоземних держав, особливо англійський, який вороже ставиться до імперіалізму Польщі, що Галичина мусить належати Польщі» [46, с. 496]. Однак офіційна позиція Директорії щодо східногалицької проблеми на кінець 1920 р. зазнала змін. Про це, зокрема, свідчить направлений голові місії УНР у Варшаві документ – «Становище уряду УНР до галицького питання». У ньому відзначалося: «З актів Злуки виходить, що Західна область УНР застерегла собі самостійність і остаточну розв'язку питання про державну приналежність волі самого народу». Таким чином уряд УНР, «стоячи на ґрунті державної окремішності Східної Галичини і вважаючи, що питання її політичної приналежності належить до вирішення міждержавних чинників..., не міг ні насильно відірвати, ні зривати в користь Польщі Східної Галичини» [56, с. 399]. У документі стверджувалося, що уряд УНР «не має ні права, ні наміру вирішувати питання про політичне становище Східної Галичини» [56, с. 399].

Свою чергою, радянська делегація на Ризькій конференції проводила політику на обмеження претензій польської сторони. У листі наркома Г. Чичеріна до голови радянської делегації А. Іоффе зазначалося: «Воювати ми не хочемо і до перегляду взятих на себе зобов'язань не прагнемо, готові дати Польщі те, що можемо, але більше того, що в наших силах не дамо в жодному випадку, навіть якщо це нам загрожувало війною» [32, л. 4].

Уряд ЗУНР намагався актуалізувати східногалицьке питання на міжнародній арені. Під час загальних зборів Ліги Націй у листопаді 1920 р. до Женеви прибула

галицька делегація на чолі з Є. Петрушевичем, щоб порушити справу Східної Галичини. 28 листопада 1920 р. делегація ЗУНР опублікувала ноту «До Високого Союзу Націй», в якій вимагала надати українському народові право національного самовизначення, а також окреслити міжнародно-правовий статус Східної Галичини [16, арк. 170; 10, арк. 25]. «Ліга народів, визнавши принцип вільного самовизначення, повинна привести його до життя, аби цим врятувати існування українського народу на території Галичини і відновити мир на Сході Європи» [15, арк. 170; 40], – зазначалося у ноті. УНРада вимагала від Ліги Націй визнання незалежності Східної Галичини. Пропонувалося також до часу вирішення долі цього краю забезпечити йому захист від завойовницької політики Польщі; гарантувати, що влада у Східній Галичині буде уконституційована місцевим населенням відповідно до його національного складу і здійснюватиметься під протекторатом міждержавної комісії. До ноти додавалося т.зв. «Мотивування», в якому вказувалося, що західні держави визнали Східну Галичину «окремою правно-державною одиницею», тому Ризька конференція не може вирішувати питання її статусу, яке належить до компетенції міжнародного форуму [40]. Уряд ЗУНР у грудні 1920 р. звертався до Ліги Націй з нотами про польський окупаційний режим і земельну колонізацію, про санітарні умови у Східній Галичині [45, с. 321–351, 354–382, 397–400]. Зокрема, у меморандумі УНРади до Ліги націй у грудні 1920 р. зазначалося, що «Галичина стала під польською управою одною великою спелункою розбою, крадежів, насильств, знущань» [45, с. 417].

Таким чином, східногалицьке питання у вересні–грудні 1920 р. належало до суперечливих об'єктів міжнародної політики. Невизначеність міжнародно-правового статусу Східної Галичини значною мірою впливала із протиріч між урядами ЗУНР, радянської Росії та Польщі щодо його вирішення. В основі зовнішньополітичної концепції уряду РСФРР щодо Східної Галичини залишалася ідея поширення комуністичної революції на Захід через територію цього краю. Виходячи з цього, радянська делегація на Ризькій конференції виступала з вимогою самостійності Східної Галичини. Однак з зміною воєнно-політичної ситуації восени 1920 р. більшовицьке керівництво Росії погодилося не порушувати на переговорах у Ризі питання державно-правового статусу Східної Галичини.

Уряд Польщі вимагав зняття східногалицького питання з обговорення на Ризькій конференції, а також підміни його проблемою встановлення східного кордону Польщі. Тактика польської делегації у Ризі була вдалою, про що свідчили умови договору про перемир'я і прелімінарні умови миру від 12 жовтня 1920 р. Діяльність польської дипломатії спрямовувалася на розширення східних кордонів Другої Речі Посполитої за рахунок етнічних українських земель.

Уряд ЗУНР на підставі права націй на державне самовизначення, а також зважаючи на те, що східногалицьке питання залишалося нерозв'язаною міжнародною проблемою, домагався визнання самостійності Східної Галичини урядами країн Антанти.

До перспективи подальших розвідок відносяться питання міжнародно-правового статусу Західної України у 1921–1923 рр., а також дипломатичних кроків уряду ЗУНР в екзилі.

Список використаних джерел

1. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Інститут українознавства НАН України, Видавничі фірми «Олір», 1995; Литвин М. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи / М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західно-Українська Народна Республіка. Вип.6 / Відп. ред. Ю. Ю. Сливка. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 2000. – С.208–230; Литвин М. Зовнішньополітичні орієнтири ЗУНР (Геополітичний простір ЗУНР та її зовнішньополітичні орієнтири) / М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Львів, 2008. – Вип.17. – С.106–115; Макарчук С. Фактор ЗУНР в українсько-польських відносинах 1919–1923 рр. / С. Макарчук // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки. 1–3 листопада 1993 р. Матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С.69–71; Стівбуха Д. Українсько-польське дипломатичне протистояння довкола східного питання у 1918–1923 рр. / Д. Стівбуха // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Вип.5. – Тернопіль, 2002; Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах (1920–1939 рр.) / М. Гетьманчук. – Львів: «Світ», 1998; Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР / О. Павлюк // Київська старовина. – 1997. – №3–4. – С.114–138; Генік М. Українське питання в політичних концепціях польських правочентристських партій (1918–1920) / М. Генік // Галичина. Науковий і культурно-правовий часопис. – 1997. – №2. – С.37–44; Дацків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів, 1917–1923 рр.: монографія / І. Б. Дацків. – Тернопіль: «Астон», 2009; Осташко Т., Соловйова В. Дипломатичні представництва УНР в країнах Західної Європи (1918–1921 рр.) / Т. Осташко, В. Соловйова // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.: [зб. ст.] / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип.1. – С.187–231; Доценко О. Г. Держави Антанти й українські визвольні змагання 1917–1921 років / О. Г. Доценко // Проблеми державного будівництва в Україні / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти М-ва освіти і науки України, Київ. міжнар. ун-т. – К., 2007. – Вип.13: Україна в своєнтеграційних процесах: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. проф.-викл. складу. – С.61–70; Чуйко І. Дипломатична діяльність ЗУНР у 1919–1923 рр. / І. Чуйко // Наук. зап. Сер.: Історія / Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – Вип.1. – С.141–146.
2. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф.2 – Рада Народних Комісарів Української РСР. – Оп.1. – Спр.610.
3. Там само. – Ф.4 – Наркомат закордонних справ УСРР. – Оп.1. – Спр.14.
4. Там само. – Ф.1065 – Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (м. Тарнів). – Оп.4. – Спр.10.
5. Там само. – Ф.3696 – Міністерство іноземних справ Української Народної Республіки. – Оп.1. – Спр.144.
6. Там само. – Спр.145.
7. Там само. – Спр.146.
8. Там само. – Оп.2. – Спр.14.
9. Там само. – Спр.35 (I).
10. Там само. – Спр.276.
11. Там само. – Спр.349.
12. Там само. – Спр.352.
13. Там само. – Спр.430.
14. Там само. – Спр.619.
15. Там само. – Спр.621.
16. Там само. – Спр.622.
17. Там само. – Спр.625.
18. Там само. – Спр.626.
19. Там само. – Спр.642.
20. Там само. – Спр.659.
21. Там само. – Ф.3698 – Рада Народних Комісарів Української РСР. – Оп.1. – Спр.1.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Центральний Комітет Комуністичної партії України. – Оп.20. – Спр.130.
23. Центральний державний історичний архів України в м. Львові. – Ф.360 – Старосальський В. – адвокат. – Оп.1. – Спр.187.
24. Там само. – Ф.581 – Колекція документів про діяльність урядів і армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки (1914–1939 рр.). – Оп.1. – Спр.29.
25. Там само. – Спр.93.
26. Archiwum Akt Nowych. Ambasada RP w Paryżu. – MSZ. – Sygn. 6737.
27. AAN. – Ambasada RP w Paryżu. – Sygn.854.
28. AAN. – Kancelaria Cywilna. – Sygn. 6665.
29. Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории. – Ф.2 – Ленин (наст. Ульянов) Владимир Ильич (1870–1924). – Оп.1. – Д.14673.
30. Там же. – Д.15492.
31. Там же. – Ф.5 – Секретариат В. И. Ленина (1917–1924). – Оп.1. – Д.2000.
32. Там же. – Д.2002.
33. Там же. – Д.2003.
34. Там же. – Ф.17 – Центральный Комитет КПСС (ЦК КПСС) (1898, 1903–1991). – Оп.84. – Д.93.
35. Український Прапор. – 1920. – 18 вересня.
36. Український Прапор. – 1920. – 28 вересня.
37. Український Прапор. – 1920. – 9 жовтня.
38. Український Прапор. – 1920. – 21 жовтня.
39. Український Прапор. – 1920. – 3 листопада.
40. Український Прапор. – 1920. – 4 грудня.
41. Український Прапор. – 1921. – 29 січня.
42. Галицька делегація в Ризі: 1920. Спомини учасника. – Львів, 1930. – 170 с.
43. Документы внешней политики СССР. – М., 1959. – Т.3. – 732 с.
44. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1965. – Т.3. – 583 с.
45. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали: у 5-х томах / Відп. ред. О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2011. – Т.5. – Кн.2. – 948 с.
46. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / Відп. ред. О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – 628 с.
47. Карпенко О. Ю. Питання про Східну Галичину на радянсько-польських переговорах в Ризі 1920 р. // Питання історії народів СРСР. – 1966. – Вип.2. – С.54–61.
48. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Видання 2-е / М. Лозинський. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1970. – 228 с.
49. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспекти споминів з української революції / О. Назарук. – Нью-Йорк, 1978. – 344 с.
50. Ольшанский П. Н. Рижский мир. С истории борьбы советского правительства за установление мирных отношений с Польшей (кон. 1918 – март 1921) / П. Ольшанский. – М.: Наука, 1969. – 260 с.
51. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. Павлюк. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 1996. – 188 с.
52. Павлюк О. Радіофільство С. Петрушевича: переконання чи вимушеність? / О. Павлюк // Український історичний журнал. – 1997. – №3. – С.107–116.
53. Симоненко Р. Г. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (2-а половина 1919 – березень 1921) / Р. Симоненко. – К.: Наукова думка, 1965. – 302 с.
54. Сливка Ю. Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення / Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1973. – 255 с.
55. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 271 с.
56. Українська революція. Документи 1919–1921. – Нью-Йорк, 1984. – 478 с.
57. Czapiewski E. Koncepcje polityki zagranicznej konserwatystów polskich w latach 1918–1926 / E. Czapiewski. – Wrocław: Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 1988. – 224 s.
58. Dąbski J. Pokój Ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy / J. Dąbski. – Warszawa, 1931. – 225 s.
59. Łukomski G. Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920: polityka i działania militarne / G. Łukomski. – Poznań: WN, 1994. – 182 s.
60. Serczyk Wł. Historia Ukrainy / Wł. Serczyk. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Zakładu Naukowego imienia Ossolińskich, 1979. – 500 s.
61. Wojna polsko-sowiecka 1920 roku. Przebieg walk i tło międzynarodowe. – Warszawa, 1991. – 235 s.

References

1. Lytvyn M., Naumenko K. Istorija ZUNR / M. Lytvyn, K. Naumenko. – L'viv: Instytut ukrai'noznavstva NAN Ukraïny, Ydavnicha firma «Olyr», 1995; Lytvyn M. ZUNR na geopolitychnij

- karti Central'no-Shidnoi' Jevropy / M. Lytvyn // Ukrai'na: kul'turna spadshhyna, nacional'na svidomist', derzhavnist'. Zahidno-Ukrai'ns'ka Narodna Respublika. Vyp.6 / Vidp. red. Ju. Ju. Slyvka. – L'viv: Instytut ukrai'navstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny. – 2000. – S.208–230; Lytvyn M. Zovnishn'opolitychni orijentyry ZUNR (Geopolitychnyj prostrir ZUNR ta i'i' zovnishn'opolitychni orijentyry) / M. Lytvyn // Ukrai'na: kul'turna spadshhyna, nacional'na svidomist', derzhavnist': zb. nauk. pr. – L'viv, 2008. – Vyp.17. – S.106–115; Makarchuk S. Faktor ZUNR v ukrai'ns'ko-pol's'kyh vidnosynah 1919–1923 rr. / S. Makarchuk // Mizhnarodna naukova konferencija, prysvjachena 75-richchju Zahidnoukrai'ns'koi' Narodnoi' Respubliki. 1–3 lystopada 1993 r. Materialy. – Ivano-Frankivs'k, 1993. – S.69–71; Stovbuha D. Ukrai'ns'ko-pol's'ke dyplomatyчне protystojannja dovkola shidnogo pytannja u 1918–1923 rr. / D. Stovbuha // Naukovi zapysky TDPU im. V. Gnatjuka. Serija: Istorija. Vyp.5. – Ternopil', 2002; Get'manchuk M. Ukrai'ns'ke pytannja v radjans'ko-pol's'kyh vidnosynah (1920–1939 rr.) / M. Get'manchuk. – L'viv: «Svit», 1998; Pavljuk O. Zovnishnja polityka ZUNR / O. Pavljuk // Kyi'vs'ka starovyna. – 1997. – №3–4. – S.114–138; Genyk M. Ukrai'ns'ke pytannja v politychnyh koncepcijah pol's'kyh pravocentristy'kych partij (1918–1920) / M. Genyk // Galychyna. Naukovyj i kul'turno-pravovyj chasopys. – 1997. – №2. – S.37–44; Dackiv I. B. Dyplomacija ukrai'ns'kyh derzhavnyh utvoren' u zahysti nacional'nyh interesiv, 1917–1923 rr.: monografija / I. B. Dackiv. – Ternopil': «Aston», 2009; Ostashko T., Solovjova V. Dyplomatychni predstavnytstva UNR v kraihah Zahidnoi' Jevropy (1918–1921 rr.) / T. Ostashko, V. Solovjova // Problemy vyvchennja istorii' Ukrai'ns'koi' revoljucii' 1917–1921 rr.: [zb. st.] / NAN Ukrai'ny. In-t istorii' Ukrai'ny. – K., 2002. – Vyp.1. – S.187–231; Docenko O. G. Derzhavy Antanty j ukrai'ns'kiy vyvol'ni zmagannja 1917–1921 rokiv / O. G. Docenko // Problemy derzhavnogo budivnytstva v Ukrai'ni / In-t innovacijnyh tehnologii i zmistu osvity M–va osvity i nauky Ukrai'ny, Kyi'v. mizhnar. un-t. – K., 2007. – Vyp.13: Ukrai'na v jevrintegracijnyh procesah : materialy mizhnar. nauk.–prakt. konf. prof.–vykl. skladu. – S.61–70; Chujko I. Dyplomatychna dijal'nist' ZUNR u 1919–1923 rr. / I. Chujko // Nauk. zap. Ser.: Istorija / Ternop. derzh. ped. un-t im. Volodymyra Gnatjuka. – Ternopil', 2003. – Vyp.1. – S.141–146.
2. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady Ukrai'ny. – F.2 – Rada Narodnyh Komisariv Ukrai'ns'koi' RSR. – Op.1. – Spr.610.
3. Tam samo. – F.4 – Narkomat zakordonnyh sprav USRR. – Op.1. – Spr.14.
4. Tam samo. – F.1065 – Rada Narodnyh Ministriv Ukrai'ns'koi' Narodnoi' Respubliki (m. Tarniv). – Op.4. – Spr.10.
5. Tam samo. – F.3696 – Ministerstvo inozemnyh sprav Ukrai'ns'koi' Narodnoi' Respubliki. – Op.1. – Spr.144.
6. Tam samo. – Spr.145.
7. Tam samo. – Spr.146.
8. Tam samo. – Op.2. – Spr.14.
9. Tam samo. – Spr.35 (I).
10. Tam samo. – Spr.276.
11. Tam samo. – Spr.349.
12. Tam samo. – Spr.352.
13. Tam samo. – Spr.430.
14. Tam samo. – Spr.619.
15. Tam samo. – Spr.621.
16. Tam samo. – Spr.622.
17. Tam samo. – Spr.625.
18. Tam samo. – Spr.626.
19. Tam samo. – Spr.642.
20. Tam samo. – Spr.659.
21. Tam samo. – F.3698 – Rada Narodnyh Komisariv Ukrai'ns'koi' RSR. – Op.1. – Spr.1.
22. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F.1. – Central'nyj Komitet Komunistychnoi' partii' Ukrai'ny. – Op.20. – Spr.130.
23. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny v m. L'vovi. – F.360 – Starosal's'kyj V. – advokat. – Op.1. – Spr.187.
24. Tam samo. – F.581 – Kolekcija dokumentiv pro dijal'nist' urjadiv i armij Ukrai'ns'koi' Narodnoi' Respubliki ta Zahidnoukrai'ns'koi' Narodnoi' Respubliki (1914–1939 rr.). – Op.1. – Spr.29.
25. Tam samo. – Spr.93.
26. Archiwum Akt Nowych. Ambasada RP w Paryżu. – MSZ. – Sygn. 6737.
27. AAN. – Ambasada RP w Paryżu. – Sygn.854.
28. AAN. – Kancelaria Cywilna. – Sygn. 6665.
29. Rossijskij centr hranenija i izuchenija dokumentov novejshej istorii. – F.2 – Lenin (nast. Ul'janov) Vladimir Il'ich (1870–1924). – Op.1. – D.14673.
30. Tam zhe. – D.15492.
31. Tam zhe. – F.5 – Sekretariat V. I. Lenina (1917–1924). – Op.1. – D.2000.
32. Tam zhe. – D.2002.
33. Tam zhe. – D.2003.
34. Tam zhe. – F.17 – Central'nyj Komitet KPSS (CK KPSS) (1898, 1903–1991). – Op.84. – D.93.
35. Ukrai'ns'kyj Prapor. – 1920. – 18 veresnja.
36. Ukrai'ns'kyj Prapor. – 1920. – 28 veresnja.
37. Ukrai'ns'kyj Prapor. – 1920. – 9 zhovtnja.
38. Ukrai'ns'kyj Prapor. – 1920. – 21 zhovtnja.
39. Ukrai'ns'kyj Prapor. – 1920. – 3 lystopada.
40. Ukrai'ns'kyj Prapor. – 1920. – 4 grudnja.
41. Ukrai'ns'kyj Prapor. – 1921. – 29 sichnja.
42. Galyc'ka delegacija v Ryzi: 1920. Spomyny uchasyka. – L'viv, 1930. – 170 s.
43. Dokumenty vneshnej politiki SSSR. – M., 1959. – T.3. – 732 s.
44. Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-pol's'kih odnosenij. – M., 1965. – T.3. – 583 s.
45. Zahidno-Ukrai'ns'ka Narodna Respublika. 1918–1923. Dokumenty i materialy: u 5–h tomah / Vidp. red. O. Karpenko. – Ivano-Frankivs'k, 2011. – T.5. – Kn.2. – 948 s.
46. Zahidno-Ukrai'ns'ka Narodna Respublika. 1918–1923: Istorija / Vidp. red. O. Karpenko. – Ivano-Frankivs'k, 2001. – 628 s.
47. Karpenko O. Ju. Pytannja pro Shidnu Galychynu na radjans'ko-pol's'kyh peregovorah v Ryzi 1920 r. // Pytannja istorii' narodiv SRSR. – 1966. – Vyp.2. – S.54–61.
48. Lozyn's'kyj M. Galychyna v rr. 1918–1920. Vydannja 2–e / M. Lozyn's'kyj. – N'ju-Jork: Chervona Kalyna, 1970. – 228 s.
49. Nazaruk O. Rik na Velykij Ukrai'ni. Konspekty spomyniv z ukrai'ns'koi' revoljucii' / O. Nazaruk. – N'ju-Jork, 1978. – 344 s.
50. Ol'shanskij P. N. Rizhskij mir. S istorii bor'by sovetskogo pravitel'stva za ustanovlenie mirnyh odnosenij s Pol'shej (kon. 1918 – mart 1921) / P. Ol'shanskij. – M.: Nauka, 1969. – 260 s.
51. Pavljuk O. Borot'ba Ukrai'ny za nezalezhnist' i polityka SSHA (1917–1923) / O. Pavljuk. – K.: Vyd. dim «KM Asademia», 1996. – 188 s.
52. Pavljuk O. Radjanofil'stvo Je. Petrushevycha: perekonannja chy vymyshlenist' / O. Pavljuk // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1997. – №3. – S.107–116.
53. Symonenko R. G. Proval polityky mizhnarodnogo imperializmu na Ukrai'ni (2–a polovyna 1919 – berezen' 1921) / R. Symonenko. – K.: Naukova dumka, 1965. – 302 s.
54. Slyvka Ju. Ju. Borot'ba trudjashhyh Shidnoi' Galychyny proty inozemnogo ponevolennja / Ju. Slyvka. – K.: Naukova dumka, 1973. – 255 s.
55. Slyvka Ju. Ju. Zahidna Ukrai'na v reakcijnij polityci pol's'koi' ta ukrai'ns'koi' burzhuzii' (1920–1939) / Ju. Slyvka. – K.: Naukova dumka, 1985. – 271 s.
56. Ukrai'ns'ka revoljucija. Dokumenty 1919–1921. – N'ju-Jork, 1984. – 478 s.
57. Czapiewski E. Koncepcje polityki zagranicznej konserwatystow polskich w latach 1918–1926 / E. Czapiewski. – Wrocław: Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 1988. – 224 s.
58. Dąbski J. Pokój Ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy / J. Dąbski. – Warszawa, 1931. – 225 s.
59. Łukomski G. Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920: polityka i działania militarne / G. Łukomski. – Poznań: WN, 1994. – 182 s.
60. Serczyk Wł. Historia Ukrainy / Wł. Serczyk. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Zakładu Naukowego imienia Ossolińskich, 1979. – 500 s.
61. Wojna polsko- sowiecka 1920 roku. Przebieg walk i tło międzynarodowe. – Warszawa, 1991. – 235 s.

Halyska-Didukh T. V., candidate of historical sciences, A.P in history of Ukraine of Institute of history, political and foreign affairs of Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk (Ukraine, Ivano-Frankovsk), tamara-halyska@i.ua

The Eastern-Galician problem as the object of international policy (September – December 1920)

The article examines the place of the Eastern-Galician question in foreign policy of Soviet Russia, Poland and the Entente, and diplomacy of the Western-Ukrainian government in resolving the issue of the international recognition of the WUPR (September – December 1920). The foreign policy concept of the RSFSR government concerning the Eastern Galicia, which was based on the idea of the communist revolution spread to the West through the territory of this region is studied. This showed the requirement of independence of the Eastern Galicia, which made the

Soviet delegation on the Riga Peace Conference. However, with changing of military and political situation in autumn of 1920 the Bolshevik leadership of Russia has agreed not to disrupt on the negotiations in Riga the issue of the state-legal status of the Eastern Galicia.

The position of the Polish government, which has made the substitution during the Soviet-Polish negotiations the Eastern-Galician question by the problem of installing the eastern border of Poland and urged the Western states governments in the legitimacy of the Eastern Galicia including to the Second Polish-Lithuanian Commonwealth are characterized in the article.

The WUPR government foreign policy, aimed at updating of the Eastern-Galician problem in the international arena to ensure the recognition of the Eastern Galicia independence, is analyzed.

Keywords: geopolitical interest, foreign policy strategy, WUPR, the Eastern-Galician issue, diplomatic missions, international situation.

* * *

УДК 94(477.7)

Чирко Б. В.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
психології та суспільних наук,
Академія муніципального управління
(Україна, Київ), polina_nz@mail.ru

Заходи Радянської влади України щодо запровадження освіти німецькою мовою та організації роботи німецьких культурно-просвітних установ (1920–ті – 1930–ті роки)

Розглядаються питання утворення та організації діяльності системи німецьких культурно-освітніх установ, а також німецького національного театру й інших духовно-мистецьких об'єднань в контексті освітньої та культурної політики Радянської влади в Україні у 1920-х – 1930-х роках. При підготовці публікації застосовувалися загальнонаукові методи досліджень в галузі культурології, історичної та етнологічної проблематики – принципи історизму та об'єктивності, а також конкретно-дослідницькі методи, зокрема, проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, статистико-аналітичний. В пропонованій публікації показані основні етапи формування мережі загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів з німецькою мовою навчання, а також діяльність спеціалізованих установ, де виводилася наукова, методична, публіцистична й художня література німецькою мовою та мовами інших етнічних груп. Розглядаються процеси запровадження німецької мови в навчальних закладах та культурно-освітніх установах, утворення німецького національного театру та різноманітних духовно-мистецьких об'єднань. Автор приходить до висновку, що до кінця 1920-х років діяльність національних навчальних закладів та культурно-просвітних установ була досить активною, що в значній мірі сприяло забезпеченню національно-культурних, мовних та інших запитів німецької етнічної групи в Україні. В той же час автор відзначає, що з другої половини 1930-х років в умовах кардинальних змін в політиці влади в сфері етнокультурних процесів система національної освіти розформовується, а навчальні заклади переводяться на українську або російську мову навчання. Ліквідовуються також національні культурно-просвітні заклади. В умовах цілеспрямованого та всеохоплюючого запровадження русифікаторської політики українська мова поступово витісняється з різних сфер наукового, культурного та політичного життя українського суспільства.

Ключові слова: освітня політика КП(б)У, культурна політика КП(б)У, німецька школа, німецькі середні спеціальні заклади, німецька вища школа, німецькі культурно-просвітні установи, німецький національний театр, русифікаторська політика, ліквідація установ національно-культурного розвитку.

Проблемам формування німецької національної освіти, організації та діяльності німецьких культурно-просвітних установ в Україні присвячені серйозні наукові розробки вітчизняних та закордонних істориків, культурологів, етнологів, соціологів та представників інших наукових напрямів. Серед них особливе місце займають праці В. І. Наулка, М. І. Панчука, В. Б. Євтуха, І. М. Кулинич, Н. В. Кривець, А. І. Кудряченка, Л. Д. Якубової, С. Й. Бобилевої, Е. Г. Плесьської-Зебольд, Н. В. Осташевої (Венгер), О. І. Безносова, О. В. Коновалової, Б. В. Чирка, В. М. Васильчука, С. І. Очеретянко, опубліковані в збірниках наукових праць, наукових журналах та енциклопедичних виданнях. Публікації

вітчизняних та закордонних авторів свідчать про значні успіхи наукової громадськості в дослідженні історії та культури німецької етнічної групи в Україні. Автор публікації продовжує дослідження культурно-освітніх процесів в Україні в контексті політики Радянської влади у 1920-х – 1930-х роках.

У 1920-х роках одним з пріоритетних напрямів політики радянської влади в національно-культурній сфері було запровадження освіти мовами етнічних груп, утворення мережі культурно-освітніх та наукових установ. Основні напрями та критерії формування системи освіти мовами національних меншин визначалися численними законодавчими актами. Серед них постанови ВУЦВК та РНК УСРР «Про заходи щодо забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української мови» (1 серпня 1923 року) та «Про забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української культури» (6 липня 1927 року). В останньому документі в розділі «Про мову в учбових закладах і наукових установах» зазначалося: «29. Мережу освітніх установ необхідно будувати так, щоби населення кожної національності мало можливість отримати початкову (школи соцівху) [школи соціального виховання – Авт.] освіту рідною мовою...» [11, с. 626]. Передбачалося також надання освіти мовами національних меншин і в таких навчальних закладах, як школи фабрично-заводської чи професійної освіти та вищих навчальних закладах.

Розглянемо структуру освіти мовами національних меншин. У документі «Схема системи освіти серед національних меншостей УСРР» (1926 рік), підготовленому Наркоматом освіти України, вказувалося: «В галузі соціального виховання. Окрема національна школа будується в тих пунктах, де є не менш ніж 20 дітей нацмен шкільного віку. В основі системи шкільної освіти нацмен є 4-річна школа (молодший концентр 7-річки), сільська, містечкова та міська, що будується на рідній мові відповідних нацменшостей. Крім того, для кожної національності утворюються в районних центрах, більш крупних містечках та містах старші концентри 7-річних шкіл. . .» [14, арк. 90, 91]. Що ж стосовно середньої спеціальної та вищої освіти мовами національних меншин, то в документі відзначалося: «В галузі профосвіти. Запити нацмен в галузі масової профосвіти задовольняються профшколами різних типів як на базі 4-річки, так і на базі 7-річки у відповідності з системою профосвіти, що прийнята в УСРР. . .»

Для підготовки викладачів для шкіл нацмен існують педагогічні технікуми, що готують викладачів для шкіл I концентру та національні Відділи при загальних Інститутах Народної Освіти для підготовки викладачів для шкіл II концентру. Національні відділи при загальних ІНО організаційно пов'язані з ІНО та проводять свою роботу цілком національною мовою. При робфаках цих ІНО існують також і національні відділи Робфаку» [14, арк. 91, 92].

Слід сказати, що розгалужена система національних освітніх закладів (дошкільних, загальноосвітніх, середніх спеціальних, вищих) формувалася поступово й увібрала у себе все те, що було притаманне освітній системі України в цілому, в тому числі й нескінченні структурні та організаційні зміни. Однак при всій багатогранності системи національної освіти, в рамках якої діяли дитячі садки та майданчики, школи-комуни,